

RİSK VE FIRSAT İKİLEMİNDE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK TARTIŞMALARI*

Fikri KELEŞOĞLU** & Recep YILDIZ***

Öz

Bir bütün olan toplumda, farklılıklar zenginlik olarak algılanabileceği gibi kabul de görmeyebilir. Bu ret veya kabule ilişkin söylemler daha çok kültür özelinde yoğunlaşmaktadır. Çokkültürlülük de kökeninde artık başarılı olmayan asimilasyon ya da tekkültürlülüğe alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan tartışmalar bir yandan küreselleşen dünyanın sıkıntlarına, diğer yandan sıkıntılara çözüm arayışlarına işaret etmektedir. Aynı tartışmalar temelde liberal ve communitarian rakip iki geleneğin etrafında şekillenmiştir. Çalışma imkân ile risk ikilemi içinde çokkültürlülük tartışmalarını değerlendirmektedir. Farklı olanın ötekileştirilmesi yerine benimsendiği ve farklılıkların birada yaşadığı çokkültürlü bir yapıyı kültürel zenginlik olarak kabul etmek bir fırsat ve imkân olarak görülmektedir. Ancak farklı kültürlerin bir arada yaşaması pek de kolay olmadığından hareketle toplumdaki tüm gruplar arasında var olan düşmanlığı iyice körüklemesinden zorlayıcı politika ve hizmetlere yönelme riskine kadar birçok endişe veren yanları da dile getirilmektedir. Ulaşılan sonuç, insanların birbirine yakınlaşıp kültürlerin giderek iç içe girdiği çağda, risklerine rağmen, yaşanan küreselleşme, yığınsal göçler ve sosyal medyanın çokkültürlü yaşamı kaçınılmaz kıldığıdır.

Anahtar Sözcükler: Çokkültürlülük, Çokkültürcülük, Asimilasyon, Risk, Fırsat.

DISCUSSIONS OF MULTICULTURALITY IN THE DILEMMA OF RISK AND OPPORTUNITY

Abstract

In a society as a whole, differences may be perceived as wealth or not accepted at all. It can be said that the discourses about rejection or acceptance are mostly focused on culture. Multiculturalism has also originally emerged as an alternative to assimilation and monoculturalism which was no longer successful. Discussions point to the problems of the globalizing world on the one hand, the search for solutions to

* Bu çalışma Doç. Dr. Recep YILDIZ danışmanlığında Fikri KELEŞOĞLU tarafından Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalında 2019 yılında tamamlanmış "Sosyal Hizmet Teori ve Uygulamalarında Çokkültürcülük" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, fikrikelesoglu@gmail.com , <https://orcid.org/0000-0002-3736-0179>.

*** Doç. Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ryildiz@bandirma.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0003-0584-6649>.

the problems on the other hand. Same debates are centred around two competing traditions, the libertarian and communitarian. The study evaluates the discussions about multiculturalism in the dilemma of opportunity and risk. It is considered as an opportunity to accept the multicultural structure, in which differences are embraced rather than marginalized, and where differences live together, as cultural wealth. However, it is not easy for different cultures to exist together. Risks such as increasing hostility between groups, coercive policies and turning to services can be counted among its worrying aspects. The conclusion reached is that despite the risks, globalization, mass migrations and social media make multicultural life inevitable in an age where people get closer to each other and cultures are increasingly intertwined.

Keywords: Multiculturalism, Multiculturalism, Assimilation, Risk, Opportunity

Giriş

Toplum bir bütündür ki bütünlük cinsiyet, din, bilgi, statü, kültür vb. açıdan özdeşliği değil farklılığı içerir. Farklılıklar uyum ve/veya kabul ile bütünlüğü zenginleştirir; ancak bazen toplum üyelerince kabul görmez, sosyal ilişkilere de yansımaz. Vatandaş'ın (2002: 231-231) ifadesiyle de bazı zaman ve zeminlerde farklılıklar yüceltilen, bazı zaman ve zeminlerde bireyleri ötekileştiren ve ayrıştıran temel unsur olarak öne çıkmıştır. Farklılıkların bazı zaman, zemin ve gruplarca niçin kabul gördüğü ya da reddedildiği sosyal bilimlerde işlenmiş ve üzerinde birçok söylem geliştirilmiştir. Bu söylemlerin çoğunun, Özgür'ün (2009: 39) hareketli, sürekli değişen, sosyal statü ve rollere yansıyan özelliklerine dikkat çektiği “kültür” özelinde yoğunlaştığı görülür. Örneğin; Hofstede'e (1980: 225) göre kültür, grupları birbirinden ayıran ve aklın ortaklaşa programlanmış şeklidir. Bu tanıma göre farklılıkları o toplumun paylaşılan değeri olarak okumak mümkündür. Kültürün farklılıklar ile şekillenen bu yönü o kültürü, geçmiş ve bugünü içine alan gerçekliklerinden oluşan özgün bir yapının resmi haline getirir (Singh, 2002: 251). Kaya (2007: 53) Mardin ili örneği üzerinden konuyu ele alarak gayri-müslimlerin şehrin kültürel peyzajına ne şekilde katkı sunduğunu ve sayılarının azalmasıyla şehrin kültürel çeşitliliğinin yansımaları olarak şekillenen hoşgörü ortamının bundan nasıl olumsuz etkilendiğini vurgulamaktadır. Kültürel farklılıklar farklı düşünce ve fikirler üzerinden bireylerin davranışlarını şekillendirerek çatışma ve uyum sorunlarına sebep olabildiği gibi (Adler, 1986; Hambrick ve ark., 1998; Hall, 1995; Thomas, 1999) problem çözme ve yenilikçilik bağlamında olumlu etkileri de olabilmektedir (Abbasi ve Hollman, 1991; Bassett-Jones, 2005; Elron, 1997; White, 1999).

Potter (1996: 146) ‘söylemin bir anlam inşa ettiği ve toplumların da bu anlamlar ve semboller arasında bağ kurduğu rahatlıkla söylenebilir’ derken; toplumların bu yolla olaylar ve olgular üzerinde ne şekilde düşünüp iletişime geçeceklerini belirlediğini de ileri sürer. Bu bağlamda “meta-sosyolojik bir yönü olan” (Yanık, 2012: 19) çokkültürlülük de kendi içinde bir söylem olmakla birlikte kendi sosyal bağlamında anlaşılabilir ki sosyal hizmet hem disiplin hem meslek olarak bu sosyal bağlam üzerinde durur. Sosyal hizmet

disiplini için farklı olmak ve farklılığını ortaya koymak, bireylerin ötekileştirilmesi için geçerli bir sosyo-kültürel sebep olamaz. Şöyle ki, kültürel gerçekliğin özler bütünü olduğu dikkate alındığında özünden koparılmış birey veya toplumun artık varlık sebebini ve anlamını yitirdiği ileri sürülebilir. Zira kültür bireye dönük kendi içinde bir değerler sistemi oluşturur. Bu değerler sisteminde birey için anlam ifade eden özlü değer ‘benlik’ tir. Çünkü “benlik bir yapılanmadır. Kendimin var olduğumun şuuruna varmamdır. Var olmak, etki etmek, hareket etmektir. Var olmak kişiliktir. Kişilik bir benliğin, bir varlığın, kendinde olmanın, bir ‘Ben’in ifadesidir.” (Tozlu, 2005: 152). Bu bağlamda farklılıkların ifadesi kişi için en özlü değeri olan benliğin ve varoluşsal gerçekliğinin vücut bulmasıdır. O nedenle kendi kültürel sisteminden sıyrılmış, uzaklaşmış veya mecbur bırakılmış bireyin varoluşu artık tartışmaya açık hale gelecektir ki insanın iyilik halini hedefleyen sosyal hizmet bu varoluş sorunuyla mücadele eden bir disiplindir. Bu noktada çokkültürlülük de devreye girmektedir.

1. ASİMİLASYON YAKLAŞIMINA BİR TAVIR OLARAK ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN ORTAYA ÇIKIŞI

Şan (2012: 33-47) çokkültürcülük yaklaşımlarının 1960’lı yılların ortalarında tekkültürlülük ya da asimilasyon yaklaşımlarının hegemonyasına karşı bir tavır olarak ortaya çıktığını Amerikan etnik çeşitliliği üzerinden anlatır. Crèvecoeur’dan şöylece aktarmaktadır: “Amerikalı kimdir, (...) Bu Amerikalının büyük babası bir İngiliz, eşi Hollandalıdır. Bu Amerikalının oğlu bir Fransız kadın ile evlidir. Yine onların dört oğlu dört farklı ulusa aittir”. Ve yine Alba ve Nee’den aktarma ile etnik kökenlerin etkilerini zayıflatan kural ve uygulamalarla düzenlenen kurumsal yapıları kapsayan Amerikan ana akımı ile sunulan çözüm önerilerinin, asimilasyondan kültürel çoğulculuğa (cultural pluralism) ve son olarak çokkültürcülüğe uzandığını iletmektedir. Şan bu süreçte Amerika’da göçmenlerin İngilizceyi ulusal dil olarak kabul etmeleri, Amerikan kimliğiyle gurur duymaları ve genel olarak Protestan etik (kendine güvenen, çalışkan ve ahlaki olarak dürüst) diye tanımlanan yapıya göre yaşamaları için geliştirilen Anglo Uyum modelinin ve asimilasyon sürecinin etkilerini belirlemektedir. O’na göre Anglo uyum modeli, Amerika Birleşik Devletleri’nin kuruluşundan yirminci yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Yerini, Özellikle Israel Zangwill’in 1908 yılında hazırladığı *The Melting Pot (Eritme Potası)* oyununun farklı bir tartışmayı alevlendirmesiyle yeni döneme bırakmıştır. Bu eritme potasıyla, göçmenlerin Amerikan potasında eritilerek tek bir kültürün oluşturulması beklenmiş ama asimilasyon teorilerinden beklenen sonuç umulan gibi olmamıştır. Şan, aynı makalesinde asimilasyonun günümüz çoğulculuk etrafında görülen tartışmalarla yakından ilişkili hatta merkezinde olduğunu ileri sürmektedir. Asimilasyon uygulamalarına karşılık kültürel çoğulculukla ilgili açıklamalar yapan sosyal bilimcilerin de çokkültürcülük teorilerine geçişi sağlayan -bir çeşit köprü görevi gören- bir söylem ortaya çıkardıklarını örnekleriyle işlemektedir. Buna göre, Amerikan kültürel çoğulculuk teorisine

ilk destek veren düşünürlerin başında gelen Horace Kallen'e göre çoğulculuk, hiç kimsenin kendi atalarını seçme şansının olmadığı, Amerika'ya gelen tüm etnik grupların Amerikan kültürüne katkı sağlayacak değerlere sahip olduğu ve Amerikan anayasasının da tüm insanların eşit yaratılmış olduğuna vurgu yaptığı için gereklidir. Kallen'in bu yaklaşımlarından sonra çok sayıda düşünürün kimlikler konusunda çoğulcu teoriler sunduğu görülür.

Kısaca kültürel çoğulculuk yaklaşımının ana fikri, farklılıkların ülkeyi bir kaosa götürmeyeceği, farklı grupların uyum içerisinde diğerleriyle çatışmadan yaşayacağı bir ülke yaratmaktır ki o nedenle artık çokkültürcülük yaklaşımları önem kazanmaya başlamıştır. 1960'lı yılların ortalarında tekkültürlülüğe ya da asimilasyon yaklaşımlarının hegemonyasına karşı bir tavır olarak ortaya çıkmış olan çokkültürcülük, giderek farklı kültürleri içerisinde barındıran bir ülkede farklılıkların eşit şartlar altında korunarak yaşamasını sağlamayı amaçlayan güçlü bir akım haline gelmiştir.

Çokkültürlülük olarak adlandırılan kültürel çoğulculuk biçimi, temelde liberal bir çoğulcu toplum tasarımı olarak gelişen bir siyasi akımdır. Ancak bugün liberal gelenek, communitarian (cemaatçi) gelenek ile rekabet halindedir. Rockefeller (2000) ile Gray'in (2003) konu hakkındaki çalışma ve değerlendirmelerini aktaran Durdu (2010: 37) bu iki geleneğin ana temalarını ve farkını şöyle belirler. Liberal gelenekte iyi yaşamın birçok türü vardır ve bunlar değer açısından kıyaslanamazlar, farklı bir biçimde değerlidirler. Liberal rejimin özelliği bu insanların birbirleriyle iyi anlayışlarında uzlaşmalar da ilkeler üzerinde anlaşmaya varabilmelerini ve beraber yaşamalarını sağlamasıdır. Farklı kimliklerin seslerini duyurabilmesi, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, çeşitliliğin yıkıcı bir durum olarak algılanmayıp bir zenginlik olarak algılanması esastır. O nedenle liberal bir siyasal toplum, başka hiçbir toplumda olmadığı ölçüde hoşgörü ortamı sağladığı, vicdan, din, konuşma ve toplantı özgürlüğünü koruduğu ölçüde tarafsız sayılır. Çokkültürcülük siyasetinin cemaatçi kanadının yaklaşımını ise en önemli temsilcisi konumunda bulunan C. Taylor'un 'tanınma politikası' olarak adlandırdığı yaklaşımda bulabiliriz. Buna göre, yaşam pratikleri içerisinde oluşan kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi esastır. Yani çoğulculuk, kültürel kimliklerin tanınmasıdır.

Özetle, liberal çokkültürcülerin temel kaygısı bireysel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, komüniteryanların önceliği ise farklı grupların varlıklarını sürdürme amacının tanınmasıdır. Şan, (2005: 77) bu iki farklı çokkültürlülük ve yurttaşlık modelinin temsilcilerini şöyle belirler. Kökeni John Locke, Thomas Hobbes, Montesquieu, Vico ve Herder gibi düşünürlere dayanan liberal-sözleşmeci çokkültürlülük modeli, günümüzde J. Rawls, J. Raz, Kymlicka gibi düşünürler tarafından temsil edilmektedir. Cemaatçi / komüniteryanist yaklaşım ise Charles Taylor, Alasdair MacIntyre, Michael Walzer gibi kuramcılar tarafından seslendirilmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İsimden isim yapma eki olan -lü eki, bir ismi niteler, eklendiği ismi sıfat yapar, olumlu sıfat ekidir. Toz-tozlu, huzur-huzurlu gibi. Kültür kelimesi de bir isimdir ve -lü ekini alınca bir sıfat olur: kültürlü. Yine sayı, nicelik, değer, güç, derece vb. bakımından büyük anlamına gelen ‘çok’ sıfatı, tek ve az olmamayı ifade eder ki çokkültürcülük (multiculturalizm) de tek bir kültür kabul edip başka kültürleri yok sayan tekkültürcülüğe karşı bir duruş sergiler. Özellikle her alanda olduğu gibi kültür dolaşımının da hız kazandığı çağımızda bireylerin bir arada barış içinde yaşayabilmelerinin tekkültürlü değil çokkültürlü (multicultural) toplum ile mümkün olabileceğini savunan bir doktrindir. Zira materyalizm (maddecilik), realizm (gerçekçilik), nihilizm (hiççilik), agnostisizm (bilinemezlik) gibi örneklerde olduğu üzere, bir isme ek olarak gelen ‘izm’ eki, kapsam, durum veya düşünce şekli belirten son ektir; -cılık, -cülük, -çilik gibi anlamlara gelir; bir öğretiyi, doktrini, akımı, teoriyi ifade etmek için kullanılır. Bu haliyle çokkültürcülük de toplumun çokkültürlü yapısını onaylayan bir *politika*; çokkültürlülüğü (multiculturalism) savunan bir *teoridir*, *akımdır*, *doktrindir*. Bu akımı benimseyenlere, savunanlar ya da çokkültürlülük yanlısı/taftarı kişilere de çokkültürcü (multiculturalist) denilmektedir. Momin (2012: 38) çokkültürlülük-çokkültürcülük arasındaki farkı şöyle dile getirir. “Çokkültürlülük belli bir toplum ya da ülkenin; kendi değerleri, inançları ve kültürel gelenekleri olan çok çeşitli etnik gruplardan oluşması gerçeğini çağırıştır. Diğer yandan, çokkültürcülük kültürel çeşitlilik gerçeğine karşı pozitif ve normatif tepkiye dayanan *siyasal ve sosyal felsefeyi* ifade eder.”

İki ayrı terim olan çokkültürlü ve çokkültürlülük kavramlarının literatüre girişi de ayrı zamanlara rastlar. Çokkültürlü kavramı, ilk defa 1941 yılında İngiltere’de milliyetçiliklerin çok da anlam ifade etmediği, önyargısız ve kozmopolit *toplumları nitelenmek için*; çokkültürlülük kavramı ise 1970’li yılların başında Avustralya ve Kanada gibi ülkelerde daha çok çeşitliliği ifade eden *politikalar için* kullanılmıştır. Zaten 1970-1980 yılları arasında ‘çokkültürlülük’ başlığındaki tüm kitaplar bu ülkelerde yayınlanmıştır. O nedenle çokkültürlülük üzerine yaşanan tartışmaların ilk olarak Kanada ve Avustralya’da ortaya çıktığı da söylenebilir. 1970’lerin başından bu yana göç almaya başlamış olan Avustralya ve Kanada, hükümet politikası olarak farklılıkları teşvik eden politikaları benimsemiştir. Arkasından geçen on yıl içinde Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Yeni Zelanda, daha sonra Avrupa ve Latin Amerika bunu takip etmiştir. İngilizce Oxford Sözlüğü’ne girişi ise 1989 yıllarını bulmuştur (Doytcheva, 2009: 12-16). Bu politikaların temeli Fransız devrimiyle birlikte ortaya çıkan yeni siyasal konsepttir ki Aktay (2015: 71) bu konseptin din, dil, ırk, cinsiyet ve benzeri sınıflaşmalara karşı ‘vatandaşlık kavramı’ olduğunu belirtir ve öne sürülen bu kavramı insanlık onuru adına olumlu bir kazanım diye niteler.

Bu bağlamda çokkültürlülük ile anayasal vatandaşlık arasında bir bağ vardır. Anayasal vatandaşlık tartışmaları genellikle ‘yeni bir toplumsal ve kültürel yapı tasarımı’ kapsamında yürütülmüş, daha yerel ve özgün bir

aidiyetlik tercihi vurgulanmaya başlanmıştır. Postmodern yaklaşımlarla birlikte milli devlet ve millet olguları tartışmaya açılınca her türlü farklılık unsuru kutsanmaya başlanmıştır. Buradan hareketle vatandaşlık kurumunun dayalı olduğu siyasal ve sosyolojik temeli olan millet kavramının yerini daha mikro ölçülerle etnik, dini, kültürel, cinsel, ırki farklılıkları barındıran yeni bir toplum hayal edilmeye başlanmıştır (Vurucu, 2011). Küreselleşme ile birlikte kültürel çoğulculuğun da bir anlamda önü açılınca hızlı seyreden kültürel akış ile yerel olan ulusal veya ulus ötesi olanla üst üste giydirilmiş ve farklı oluşumlar olarak sunulmuştur (Altaş, 2005: 66).

Çokkültürlülük de toplumun çokkültürlü yapısal durumunu niteler. Birden fazla kültürün aynı toplumda bir arada yaşaması ya da farklı kültürlerle mensup toplulukların ortak yaşam alanını paylaşması *durumudur*, bu haliyle bir yaşam tecrübesidir de. Doytcheva (2009: 25) çokkültürlülüğü, “modern demokrasilerin, kurumlarını yeniden biçimlendirmek ve kişilere farklılıklarını geliştirmek ve aktarma imkânını vererek farklı kültürlerin tanınması gerektiği düşüncesini temel alan tarihsel bir siyasal program, entelektüel tartışma ve pratik deneyim bütünü”; Şan (2005: 71-73) postmodern paradigma sonrası inşa edilen çoğulcu toplum tasarımıyla, cemaat, milliyet, gelenek, köklerine bağlılık gibi anti-modern unsurları kınanır olmaktan çıkarak tersine dönüştüren süreç olarak tanımlamaktadır. Vurucu (2011) da çokkültürlülüğü bireysel ve kimlik eksenini ile siyasal ya da anayasal vatandaşlık ekseninde değerlendirir. Buna göre çokkültürlülük, bireysel boyutta, bireyin kültürel yapı içerisindeki varoluşunu mümkün kılar ki bu yaşam evreni aynı zamanda kimliklenme sürecinin de inşasına katkıyı sağlar. Kimlik bireyin kendi farklılığını ortaya koyduğu gibi ötekiler içerisinde de anlamlı bir evren yaratır. Siyasal boyutta ise bireyin en önemli kimliği içinde yaşadığı siyasal bir yapıya ve topluluğa mensubiyetin göstergesi olan vatandaşlık kimliğidir. Bireyin devletle ve toplumla ilişkisini düzenler. Post-modern felsefe ve yaklaşımların da etkisiyle bireyin yer aldığı millet ve milli devlet olguları eleştiriye muhatap olmuş ve aynılıklar, benzerlikler, ortaklıklar yerine her türlü farklılık unsuru kutsanmaya başlanmış; etnik, dini, kültürel, cinsel, ırki farklılıkların ikame edildiği yeni bir toplum varlığı tahayyül edilmeye başlanmış; yeni bir vatandaşlık önerisi talep edilmiştir ki, bunlardan biri de çokkültürlü vatandaşlıktır. Kısacası, bu anayasal vatandaşlık ya da siyasal boyutta modernizm ile beraber bireyin toplumdaki varoluş biçimlerine farklı kavramlar türetilmiştir. Milliyetçilik, milli devlet gibi ki bunlardan biri de çokkültürlülüktür. Çokkültürlülük taraftarları da milli devletlerin tek bir milletin varlığını öngörüp siyasal sistem içerisinde farklılıkları yok saydığı ve dahası soykırım, asimilasyon, sürgün gibi etkinliklerle homojen yapı sağladığı gerekçesiyle *çokkültürlü yaşamı* savunurlar.

3. FIRSAT VE RİSK AÇISINDAN KÜRESELLEŞEN DÜNYADA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK TARTIŞMALARI

Yıldız (2018: 14-15) insanlığın sorunlarını konuşmak veya çözüm bulmak için bir bilim dalının gelişmesini beklemediğini, felsefi düşünceyle

birlikte yaşamın gerektirdiği sosyal kanunları keşfetmeye gayret gösterdiğini söyler. Bu bağlamda çokkültürlülük de hep var olagelmıştır; ancak modern çağ sonrasında kültürel ve toplumsal bir sorunsal olarak üzerine daha çok tartışma gereği duyulmuştur. Taylor'un (2014: 55) çokkültürlülüğü, modern çağda yeni çıkan bir tanınma ihtiyacı olmaktan çok bu ihtiyacın başarısızlığa uğratılmasına sebep olacak koşullar açısından ele almak daha doğru olur yaklaşımı bu tartışma gereğini açıklar mahiyettedir. Zira modern öncesi denebilecek toplumlarda da 'kimlik' ve 'tanınma' gerçeği vardır, ancak kimlikler tanınma için bir dayanak ve sorun olmaktan çok uzaktır, dolayısıyla konuşulmasına ya da tartışılmasına dahi gerek duyulmamıştır. Ama günümüzde çok daha konuşulur, tartışılır bir hale gelmiştir. Çokkültürlülüğü toplum nezdindeki yansımaları açısından ele alan Doytcheva (2009: 128-131), toplumun genelinde anlaşılmadığını ve hatta öfkeyle karşılandığını söyler. Kavramın daha çok entelektüeller arasında kabul gördüğünü ve tartışıldığını, çokkültürlülüğe dair temel argümanı, kültürel çeşitlik politikalarının artan ihtiyaçlara ve *tanınma taleplerine* cevap vermesi diye belirtirken; çokkültürlülük politikalarını en çok sıkıntıya sokacak durumun da yine toplumsal tabandan gelen *eşitlikçi itirazlar* olduğunu ileri sürer. O'na göre, toplumsal adaletin sağlanması noktasında çokkültürlülüğün vaadi, kapasite olarak yeterli gelmemiştir. O nedenle çalışma, toplumsal düzen ve birliktelik için küreselleşmenin etkilerini de dikkate alarak *fırsat ve imkân ile risk ve endişe* ikilemi içinde çokkültürlülük tartışmalarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Küreselleşmenin etkisiyle hayatımıza -entelektüel boyut da dâhil- birçok değişiklik girmiştir. Yine Doytcheva'nın (2009: 18) 'kültürel tanınma projesi' olarak tanımladığı çokkültürlülük ve bu temel üzerine inşa edilen küreselleşme, gerek *kültürel tanınma* gerekse *kültürel çatışma* için toplumsal hareketlenmelerle birlikte başlamıştır. Mazrui'nin (2012: 12-13) ikiz kavram olarak nitelendirdiği *türdeşleşme* ve *tahakküm* kavramları da bizlere küreselleşmenin armağanıdır. Fiziki uzaklıklardan bağımsız birbirine benzeyen insanlar, giyimler, eğitim sistemleri, ders içerikler vb. daha birçok özellik türdeşleşmenin; gücün ve belirleyiciliğin ezici bir şekilde Batı gibi belli ülke ve medeniyetlerde toplanması ise tahakkümün bir yansımasıdır ki bu süreç özentici ve taklitçi toplumlara beraberinde getirmiştir.

Yine küreselleşme farklı kültürler açısından bir toplumda iki tehlikeyi beraberinde barındırır. İlki, Yugoslavya örneğinde görüldüğü gibi *bölünme yoluyla yok olma* tehlikesidir. İkincisi de *bir örnekleştirici etkiyle yok olmak* tehlikesidir; aynı tür köfte yiyen, aynı tür ayakkabı giyen... insanların oluşturduğu kültüre doğru hızla gidilmesi gibi. Bu tehdit karşısında tek çıkar yol, Kongar (1997) için bireysel özgürlüklerin güvence altına alınarak toplumsal etkileşimi güçlendirmek, kültürel farklılıkları ve siyasal bütünlüğü korumaktır.

Kültürel çokluk ve tanınma temelinde dile getirilen küreselleşmenin bu iki tehlikenin yanı sıra bir yönüyle *bütünleştirici* ve diğer yönüyle *dışlayıcı* etkileri de mevcuttur. Kültür inanç, dil, tarih vb. ile bireyleri bir çatı altında

bütünleştirirken, günümüzde toplumsal dışlanma eğitim sisteminin çözümlerini üretmediği bir sorunsal olarak kuvvet bulmuş durumdadır. Yine bir tarafta küresel yeterliliklerle donatılmış insanlar varken, öte tarafta aynı imkânlar ile buluşturulmayan, fırsat eşitliği sunulmamış, bu sebeplerden ötürü bu yeteneklere sahip olamayan, toplumsal dışlanmışlığı her geçen gün çok daha fazla hisseden kendi haline bırakılmış insan toplulukları vardır (Bilgin, 2005: 59).

Küresel dünyada çokkültürlülük insanlara yeni fırsat ve imkânlar sunabilir. Çokkültürlülük yanlılarının ileri sürdüğü fırsat ve imkânları şöylece toplayabiliriz. Bir toplumda var olan çeşitlilik ne kadar büyük ve derinse kendini bir arada tutmak ve çeşitliliğini sürdürmek için o kadar fazla birlik ve uyuma gereksinim duyulacaktır ki çokkültürlülük uzun vadede toplumların devamını sağlayan bir avantaja dönüşebilir (Parekh, 2002: 251). Evrensel değerler ve inançlar içinde toplu yaşama fırsatı sunabilir (Malik, 2007). Çokkültürlülük modern dünyadaki çatışmalardan uzaklaşma için bir araç ve farklılıklarla birlikte bir arada yaşamanın sihirli formülü; ötekileştirilen ulusların kendi öz kimlikleri ile modern dünyada yer almalarını sağlayan bir politika imkânı sunabilir (Şan, 2005: 97). Kişiye kendi dışında var olan bir dünyanın da meşru olduğunu ve farklı kültürlerle karşılaştığında kendi bakış açısını tek geçerli olmadığını hatırlatarak diğer kültürleri dışlamama; karşılaştığı sorunlar hakkında farklı kültür ve değerlere sahip olan başkalarıyla kolektif bir sorun çözme imkânı bulabilme; kendi bakış açısını terk etmeden farklılığa kulak verme; kendi taleplerinin farklı konumdaki ötekileri nasıl etkilediğine ilişkin empati yapma gibi bir arada yaşamayı mümkün kılacak düşünce ve eylemlere fırsat ve imkân verebilir (Young, 1999: 187). Yine farklı kültürlerle bir arada yaşama ve onları deneyimleme, insanların bakış açılarını zenginleştirme, yaşam tecrübesi kazandırma, ufuklarını genişletme, farklı değer, inanç ve yaşam şekillerini tanıma, sosyo-ekonomik açıdan kaliteli bir yaşam sürebilme fırsat ve imkânı verebilir.

Ortak taleplerin karşılanması toplumun selametini çokkültürlülükte gören hatta farklı ufuklara sahip olanların bir arada olabilmelerini sağlayacak ‘ilaç’ (Doitcheva, 2009: 11-12) diye nitelendiren görüşler mevcuttur. Touraine (1998: 211-230) için çokkültürlülüğün üst hedefi, esasında dünya kültürüne küçük-büyük katkıda bulunan her topluluğun ürettiği ayrıntıların korunması ve dünya vatandaşlarının birbirini tanıyarak birlikte yaşam kültürü oluşturabilmesidir. Habermas’ın (2014: 147) üzerinde durduğu ve vurguladığı konuların biri olan ‘eşit haklarla birlikte yaşamak’ konusu da çokkültürlülüğe bir açılım kazandırmaktadır. Bu bağlamda kendisi, her yurttaşın kendi kültürel mirası içinde büyümeye ve çocuklarını ayrıma tabi olmaksızın aynı dünya içinde büyütme fırsatının olması gerektiğini çokkültürlü toplumlar açısından savunur.

Çokkültürlülüğu sekülerleşmeyle birlikte gerek uluslararası gerek toplumsal düzeyde bir değer/norm olarak gören/yücelten anlayışlar mevcuttur. Sekülerlik çerçevesinde tanımlanmış kültürel özgürlük anlayışı hâkim ideoloji halindedir (Aktay, 2015: 104). Hâkim ideolojiler toplumsal,

ulusal veya uluslararası düzeyde yürütülen politikayı, eğitim süreçlerini ve hizmet çeşitliliğini etkileyebilmektedir. Burada tartışılması gereken nokta hâkim ideolojilerden ziyade insanlık için ve insanlığın ürettiği kültürel birikimler için çokkültürlülük adına evrensel nitelikte nasıl bir yaklaşım sergilenip sergilenmediğidir.

Çokkültürlü toplumlarda benimsenen çokkültürcülüğün “toplumsal birliği zayıflatmaktan çok toplumsal bütünleşmeyi güçlendirdiğini” savunan Kymlicka’ya (2015: 269-270) göre farklı kimliklere çeşitli hakların tanınması, onların yaşadıkları toplumla gönüllü bütünleşmelerini sağlar. Elbette burada devletin vatandaş algısı belirleyici rol oynar. Vatandaşa sunulacak haklar ve çeşitlilik kendi bağlamından çıkarılarak devletin sürdürülebilir ve sistematik hizmet anlayışının arızı yönü haline de gelmemelidir. Zira Yolcuoğlu’nun ifadesiyle (2012: 177) sosyal devletin temel amacı ‘herkese insan onuruna yaraşan asgari bir yaşam düzeyi sağlamaktır’. Kimlik özleminin insanın en meşru gereksinimi olduğunu söyleyen Doytcheva (2009: 57) da farklılık politikalarının farklılıkları dikkate almasının yanı sıra bu farklılıkları diğerleri ile eşit değerinde ve saygınlıkta savunmasının gerekli olduğuna dikkat çeker.

Temelde çeşitlilik sorunu değil ama daha ziyade ortak değerler ufku içinde tanınma sorunu olduğu için çokkültürlülük esasında kültürel çoğulculuk ve milli entegrasyon arasında yeni bir denge noktasıdır. Dolayısıyla özel kimliklere saygı duymanın yanında, vatandaşlık biçimleri ve aidiyet rejimlerine dair tartışmanın ta kendisidir (Doytcheva, 2009: 41). Çokkültürlü toplumların idaresi her zaman zor olmuş ise de bu idarenin politik bir kâbusa dönüşmesi şart değildir; tam aksine heyecan verici dahi olabilir (Parekh, 2002: 437). Ancak bu heyecan verici idare için çokkültürlülük politikalarının sınırları veya kırmızı çizgileri olacaktır. Doytcheva (2009, 85) iki çeşit sınırdan bahseder: Temel insan hakları ile toplumun sosyal ve siyasi bütünlüğü. Parekh’in (2002: 427) çıkış noktası, çokkültürcülüğü sadece politik bir öğreti olarak değil, insan yaşamına bir bakış açısı olarak görmesi ve bunun *en iyi bir bakış* olduğunu vurgulamasıdır, bu haliyle çokkültürcülüğü bir fırsat olarak sunmaktadır. Ancak kimi toplumlarda etnik kimlik üzerinden yürütülmeye çalışılan çokkültürcü anlayış, etnik gruplar arasında *rekabeti ve çatışmayı artırması* ve körüklemesi açısından toplumsal riskleri barındırabilir. Örneğin Lajunen’in (2011: 61) dikkat çektiği üzere etnik kimliğin güçlendirilmesi çabaları, kendi grubunu kayırma eğilimleriyle sonuçlanabilir. O halde şu sonuca ulaşabiliriz; fırsat ve risk ihtimalleri göz önüne alınarak oluşturulacak politikalar ve alınacak sosyal ve hukuki tedbirler sosyal adalet anlayışına hizmet edecektir.

Çokkültürlülük taraftarları farklı olanın ötekileştirilmesi yerine benimsendiği ve farklılıkların bir arada yaşadığı çokkültürlü bir yapıyı kültürel zenginlik olarak kabul eder. Ancak farklı kültürlerin bir arada yaşaması pek de kolay değildir, çokkültürlülüğün riskli ya da endişe veren yanları da görülmektedir ki temel eleştiri noktalarını oluşturur.

Kymlicka (2015: 125-127), Amerika’lı Glazer’in Amerika örneğinde çokkültürcü söyleme yönelik eleştiri ve endişelerini aktarır. Eğer etnik

grupların ayrı bir unsur olarak varlığını bastırmaya çalışmak yerine bazı gruplara ayrı bir statü tanıma üzerine bir politika uygulamaya konursa, bu politika asimilasyonları neredeyse tamamlanmış ötekilerin tepkisini çekecek ve düşmüş buldukları dezavantajlı konumu yeniden değerlendirmeye başlayacaklardır. Öteki gruplar da kuyruğa girecekler ve tüm Amerikalıların kardeşliği umudu terk edilmiş olacaktır. Çok etnikli bir toplumda, böyle bir politika ancak grupları birbiri ardına korunmaları için özel muamele talep etmeye teşvik edecektir. Özel muamele talebi, bu hakka sahip olmadıklarını düşünenlerle hak talep eden gruplar ve hatta toplumdaki tüm gruplar arasında zaten var olan düşmanlığı iyice körükleyecektir.

Taylor (2014: 55) tarafından “tanınma çabası” olarak tarif edilen çokkültürlülük üzerine üretilecek politikalar çok hassas ve kaygan bir zeminde üretilmektedir. Appiah’ın (2014: 175) endişesi bu anlamda dikkate değerdir. “Tanınma politikasıyla zorlama politikası arasındaki çizgi çok belirgin değildir” derken bir anlamda politika üretenlere ve yapıcılara farkındalık kazandırmaktadır. Bu bilinç düzeyinden uzaklaştıkça kültürel çeşitlik ve çokkültürlülük adına politika yaptığını söyleyen politikacı da, bilgi ürettiğini söyleyen entelektüel de, hizmet ürettiğini söyleyen meslek elamanı da faydalı olmaktan uzaklaşmaktadır. Appiah’ın da vurguladığı gibi bu şekilde bir anlayış ile zorlayıcı politikalara ve hizmetlere yönelmemek içten bile değildir.

Vatandaş (2002: 240), çokkültürlülüğün popüler anlamda özgürlükler sistemi olarak lanse edilse de gerçekte, ulus-devletleri ulusallıktan uzaklaşmaya teşvik eden, kendi içlerinde farklılıkları silmeye çalışan bir süreç olduğunu savunur. Aktay (2015: 84) da gelişim sürecine bakıldığında çoğu ülkede çokkültürlülüğün tanınma mücadelesiyle acı tecrübelerin sonucunda doğduğunu ve son aşamasına devlet hakemliğinde geldiğini bildirmektedir.

Kenan Malik (2007) de “Against Multiculturalism” adlı makalesinde, çokkültürlülük taraftarlarının ileri sürdükleri iki tür argümanı eleştirir. İlki, evrensel normlar tesis etme girişiminin kaçınılmaz olarak ırkçılığa ve tiranlığa yol açacağı savıyla bağlantılı olarak çokkültürlülüğün, farklı değerler ihtiva eden kültürler arasında derin çatışmaların olduğu bir dünyada hoşgörülülük ve demokratik bir yönetimi sağlayacağı argümandır. İkincisi insanların kültürel dostluklara ihtiyacı olduğu ve bunun da ancak farklı kültürlerin resmen kabul görmesi ve korunmasıyla karşılanabileceği argümanıdır. Bu argümanlar bağlamında çokkültürlü yaklaşıma kölece bağlılığın, özgürlükleri ve çeşitliliği engellediğini, çoğulculuk kavramının hem mantıksal olarak kusurlu hem siyasal açıdan tehlikeli bulunduğunu savunmaktadır. Endişe, eleştiri ve önerilerini şöylece sunar.

- Eğer benimsenen her görüş belirli bir yaşam biçimine ve onu oluşturan tarihsel pratiklere ait ise ve dolayısıyla her bir kültürün iddialarının rasyonel olarak değerlendirilebileceği tarafsız veya evrensel bir bakış açısı yok ise evrensel normlar düşüncesinden vazgeçilmiş demektir. Bu durumda hiçbir argüman sınırlı bir geçerlilikten fazlasına sahip olamaz.
- Birçok çokkültürlülük yanlısının iddia ettiği gibi, kültürel değerler kıyaslanamaz ve o yüzden eşit saygı gösterilmesi gerekir düşüncesi

çelişiktir. Zira eşitlik ortak bir ölçüte ya da bir yargı kriterine ihtiyaç duyduğu için farklı kültürlere eşit saygıyla yaklaşmak için birini diğeriyle mukayese etmek gerekir; eğer kıyaslanamaz ise böylesi bir karşılaştırma mümkün değildir. Dolayısıyla evrensel ilkeleri tesis etme olasılığı, çoğulcu bir bakış açısının kabul edilmesiyle baltalanmıştır.

- Her insanın bir kültür kapasitesine sahip olduğu gerçeği tüm kültürlerin eşit olduğu anlamına gelmez. Sanat alanlarındaki çalışmalar, kültürel ve siyasal biçimler kültürel eşitsizliklere ilişkin örneklerdir.
- Hiçbir insanın kültür dışında yaşayamayacağını açık oluşu çokkültürlülük yanlılarını, ‘kültür-taşıyan varlık olarak insan’ ile ‘insan belli/özel bir kültürü taşımak zorundadır’ düşüncelerini birleştirmeye yöneltmiştir. Oysa bu, herkes hususi bir kültürün içinde yaşamak ya da spesifik kültürleri taşımak zorunda demek değildir; aksine bir dönüşüm kapasitesini reddetmektir. Hâlbuki insanlara kültür-taşıyıcısı olarak bakmak, evrensel ahlaki ve siyasal biçimler yaratma kapasitesine sahip olduğu anlamına gelir.
- Bugün, belirli bir dini benimsemek, belirli bir dili konuşmak, belirli bir kültürel pratiği takip etmek gibi haklar kişisel özgürlükten ziyade kamu yararı olarak görülüyor. Farklı çıkar grupları kendi ‘farklılıklarının’ kamusal alanda kurumsallaştırılmasını talep ediyor. Oysa doğru siyasal ilerleme, tanımaya değil eyleme, saygıya değil sorgulamaya, ortak bağların ve kolektif mücadelelerin varlığına ihtiyaç duyar.

Şan (2012: 47-48), Waever’ın çokkültürcülüğün uygulandığı ülkelerde sanıldığı kadar başarılı olmadığına, aksine farklılıkları daha da derinleştirerek ABD, Kanada ve İngiltere’de sosyal uyumu bozduğuna, Kanada’nın ülke olarak ömrünün pek uzun olmadığına, ABD’deki dil birliğinin yavaş yavaş yok olduğuna dair düşüncelerini aktarmaktadır. Ve yine Stam ve Shohat’ın yeni-muhafazakâr çevrelerden gelen eleştirilerin, çokkültürcülük politikaları çerçevesinde azınlıklarla yapılacak koalisyonlar sonucunda bu azınlıkların iktidarı ele geçirerek çoğunluk olmalarından korkmak noktasında belirginleştiğini aktarmaktadır. Kimi yazarların da çokkültürcü politikalarını, bir Truva atı gibi Amerika’yı istila etme riski taşıyacak kadar tehlikeli bulduklarını, siyaset ve bilim insanlarını da bu politikalar aracılığı ile ülkenin altını oymakla suçladıklarını bildirmektedir.

Treanur’a (http://web.inter.nl.users/Paul_Treanor) göre çokkültürlülük, dünyayı ulusal kültürlere ayıran bir yapı yaratmaktadır. Onu benimsemek istemeyen insanlara, küresel bir yapı olduğundan dolayı kaçış imkânı da olmayan bu yapı zorlanmakta; özgürlüğü ve imkânları yanı sıra farklı bir geleceği de kısıtlamaktadır. Vurucu’nun (2011) deyişiyle, anayasal vatandaşlık ve çokkültürcülük gibi yaklaşımlar eşit birey yurttaşlığının iptal edilmesi anlamına gelebileceği gibi, birey veya yurttaşın haklarının belli gruplara ve kesimlere ikame edilmesi anlamına da gelebilir. Bu da yeni çatışma ortamları hazırlarken güçlü bir dayanışma örneği de teşkil etmez. Ayrıca ortak aidiyet oluşturmak, ortak karar ve değerlerle ortak iyiyi bulmak gibi durumlar mümkün değildir. Türk vatandaşlık kurumu da bu zeminde

modern vatandaşlık anlayışına göre geliştirilmiş ve bireysel haklar öncelenmiştir. Soy, din, ırk vb. farklılıklar belirleyici olmamıştır.

Özdağ (2011) da çokkültürcülüğü, kolonyalist mirasın emperyalist kullanımı olarak tanımlar ve eleştirir. Ona göre, eski sömürgelerinden göçmen alan -post-kolonyalist- Batı toplumlarının kendi geçmişinin ürünüdür ve üstelik dünyanın diğer bölgelerindeki etnik nitelikli sorunların küresel çözümü için önerdikleri bir politik araçtır. Çokkültürcü politikaların karşısına konulması gereken politika ise hâkim kültür çevresinde hem hâkim kültür ile hem de kendi aralarında etkileşim içinde birçok kültürün yaşayabildiği bir kültürel ortamın sağlanmasıdır. Bu yaklaşımın diğerlerinden farkı, farklılıkları kutsamaması, geliştirmemesidir. Hedefi ise bir ulus devletin sınırları içinde yan yana yaşayan yabancı toplumlar üretmek yerine kendi kültürel özgünlüklerini hâkim ve ortak bir kültür ile etkileşim içinde muhafaza eden toplulukların oluşturduğu bir toplumdur. Buradan çıkan odur ki, farklılıkların geliştirilmesi hoşgörü içinde bir arada yaşayamama riskini taşımaktadır.

Çokkültürlülüğü başka ve hatta öteki kültürlerle karşılaşmaların yaşanmasıyla ortaya çıkan yeni çatışma süreçleri nedeniyle eleştirenlerden biri de Emre Kongar'dır. Kongar (1997), değişik milletlere mensup insanların bir arada yaşamasını da içeren çokkültürlülüğün başarılı ve başarısız uygulamalarını bireysel özgürlüklerle ilişkilendirir. ABD'yi hem siyasal kimliğini hem de özgürlükleri koruyan bir çizgi izlemesiyle başarılı bir uygulamaya ve bireysel özgürlükleri hemen hemen yok sayarak giriştiği deneyim sonunda dağılıp giden/çöken Sovyetler Birliğini başarısız bir uygulamaya örnek verir. Sonra da şu sonuca ulaşır: bireysel özgürlüklerin güvencede olmadığı sistemlerde farklı kültürel kimliklerin korunması ve geliştirilmesi mümkün değildir; siyasal varlıkların bütünlüklerini koruyamama riski, bireysel özgürlüklerin güvence altına alınmadığında gerçeğe dönüşür.

Küreselleşme çerçevesinde ortaya konan tartışmalar da çokkültürlülük, çokkültürcülük, çeşitlilik, kimlik vb. birçok kavramı sık konuşulan ve tartışılan kavramlar haline getirmiştir. Ancak küreselleşme ile birlikte ortaya konan değerlendirmeler ulus temelinde eleştirilere yol açmıştır. Örneğin, “uluslar büyük problemleri çözemeyecek kadar küçülmeye fakat küçük problemleri çözemeyecek kadar da hantallaşmaya başlamıştır” (Bilgin, 2005: 48). Eleştirilere rağmen küreselleşme kavramı bugün, “ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, hemen hemen yeryüzünün her alanındaki değişimi ifade etmek için kullanılan sihirli bir sözcük ve aynı zamanda duygusal bir yük taşır duruma gelmiştir (Altaş, 2005: 62). Duygusal ağırlığı, kültürel çeşitliliğin görüldüğü pek çok alanda başat olarak hissedilmektedir. Özellikle sosyal disiplinler, bu duygusal yükten kendi payelerini almış durumdadır ki kültürel çeşitliliğin olduğu yerlerde gerek akademik disiplinlerin gerekse uygulama sahasındaki meslekler ile mesleki profesyonellerin gözeteceği noktaların başında gelmektedir. Zira çokkültürlülüğe bakış açısı kişinin toplumsal ve tarihsel koşulları ile ilgili olabileceği gibi, içinde bulunduğu akademik ve entelektüel koşullarla da ilgili ve bağlantılı olarak şekillenir

(Yanık, 2012: 209-210) ve kişi, çokkültürlülüğe dair söylemlerini bu perspektiften geliştirir, yine bu perspektiften yaklaşımlar ortaya koyar.

Çokkültürlülük politikalarının yenilik yapma gücü üzerinden eleştiri sunan Doytcheva (2009: 135-136) da bu gücün olduğundan fazla abartıldığı düşüncesini dile getirir.

“Bu politikalar uygulandıklarında toplum düzeninde devrim yaratmadılar, daha çok sorgulanmasına engel oldukları büyük ulusal kurumların işleyişini her şeyden önce sembolik bir biçimde tamamlayan ya da işleyişteki hataları örtbas eden mikro-toplumsal stratejiler oldular... Eski Yugoslavya’da ya da Afrika’da çokkültürlülük bütün toplumsal barış vaatlerini yerine getirebilir mi?”

Tartışmaları ve sonuçlarını Erbaş ve Coşkun (2002: 147-148) yerelci tepkiler, yerelleşme ve yerelci bir kimlik oluşturma süreci olarak ele almaktadır. Bu bağlamda kültürel çeşitliliğin olduğu toplumlarda farklı yasalardan bahsetmenin imkânı ve sosyal adaletin gereğinin ne olduğu da bir tartışma konusudur ki Lajunen (2011: 61-64) ‘ya yardan ye serden geçmek’ deyimiyle cevap verir. Farklı yasalarla sosyal adaletin birlikte olamayacağını, bu durumun insan haklarına aykırı bir durum oluşturacağını ve hatta modern toplumlarda kabul edilmiş olan ‘yasalar önünde herkes eşittir’ ilkesinin hiçe sayılacağını savunur. Yine etnik bir grubun değerlerinin diğerleri ile bağdaşmadığı durumlarda, vatandaşlık görevlerinin ve anlayışlarının farklı gruplar için farklı olduğu toplumlarda aslında huzursuzluğun ve suçun kaçınılmaz olduğunu savunur. Anık (2012: 264) da bir toplumdaki yasal düzenlemelerin, eğitim anlayışının, siyasi katılım ve sosyal ilişkilerin belli kimliklere değil farklı olan tüm kimliklere ve kültürel değerlere yaşam imkânı verecek şekilde düzenlenmesinin gerekliliğine vurgu yapar.

Kısacası, kültürel çeşitliliğin yaşandığı bir toplumdaki bireyler kimlik karmaşası, ait olamama -özellikle göçmenler-, içinde bulunduğu toplumu ve değerlerini benimseyememe gibi sorunlar yaşayabilir ve bu da bir baskıya neden olabilir. Yine azınlık ve çoğunluk gruplar arasında, kendi değer ve inançlarına göre diğer -özellikle azınlık- grupları yargılama ve baskı altına alma gibi toplumsal sorunlara ve toplum içinde uç noktalarda örgütlenmeye, radikalleşmeye hatta terör olaylarına yol açabilir.

Görüldüğü gibi aynı kavram üzerinde farklı perspektifleriyle farklı görüşler bir araya gelebilmektedir. Bunun dışında çokkültürlülüğü başarılı olup olamama noktasından değerlendirenler de mevcuttur. Örneğin Aktay (2015: 64) çokkültürcülük bağlamında günümüze kadar kültürel farklılıklar ve sorunlarla ilgili olarak devletler nezdinde genellikle iki seçeneğin uygulanageldiğini belirler: Ya hâkim grup içinde diğer farklılıkları asimile edici, sindirici politikalar izleme; ya da toplumsal farklılıkları bir gerçeklik olarak kabul edip tanıma. Momin (2012: 38) de bu ayrımı destekler mahiyette heterojen bir ülkenin kültürel çeşitlilik gerçeğine iki yoldan biri ile karşılık verebileceğini ileri sürer. Ya kültürel çeşitliliği milli birliğe bir engel olarak algılayabilir ve Çin’de olduğu gibi halkına kültürel özdeşliği ve türdeşliği

dayatabilir. Veya heterojen ülke ‘kültürel çeşitliliğe’ yaratıcı bir potansiyel ve güçlülüğün kaynağı olarak bakabilir ve değer atfedip onu benimseyebilir. Kendisi çokkültürcülüğün birlik ve beraberlik için kültürel homojenliğin ön koşul olmadığına inanır.

Berry’e (2011: 2.17) göre de çokkültürcülük, ancak çeşitlilik ve eşitlik değerleri üzerinde karşılıklı kabuller üzerine bina edilirse başarılı olabilir. Zira eşitliğin olmadığı çeşitlilik ayırışmayı, çeşitlilik kabul edilmeden sunulacak eşitlik asimilasyonu, eşitlik ve çeşitlilik değerinin her ikisinin de kabul edilmediği toplumlar ise marjinalleşmeyi doğurur. Berry’nin bu tespiti birlikte yaşam adına fırsat olabilecek çözümlerde yönlendirici olsa da ayırışma, asimilasyon ve marjinalleşmenin önüne geçmede yeterli değildir. İlk basamak farklılıkları tanımak olsa da ikinci basamak, sosyal devlet anlayışında yer bulan şekliyle toplumsal farklılıklara farkındalık kazanmak ve bu farklılıkları anlamaya çalışmaktır. Çokkültürcü perspektif de farklılıkların okunmasında bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de çokkültürlülük tartışmalarının odağı daha çok azınlıklar ve kültürel farklılıklar üzerinedir. Üst kimlik, alt kimlik bu doğrultuda tartışılmış kavramlardandır ki 2000’li yıllardan sonra yoğunlaşan ‘Türkiyelilik’ üst kimliği tartışmaları da yine çokkültürlülük üzerinden yürütülmüştür (Yanık, 2012: 209-212). Özellikle Tanzimat ve diğer fermanlarda Osmanlı’daki millet anlayışının daha net görülüşünden hareketle Batı’nın sınıfsal anlayışının Osmanlı medeniyetinde yer bulmadığını belirten Altaş (2003: 246) ve Şan (2005: 109), devletin sınırları içindeki halka sosyo-kültürel ve dini özerklik verildiğini ve azınlıklara çokkültürlülüğün ileri düzey uygulaması olan ‘milletler’ vurgusu ile yaklaşıldığını dile getirmektedir. Türkiye’de ötekileştirmeyen medeniyet izleri hâlâ devam etmektedir. Ergun (2000: 113) yönelttiği şu soru ile buna dikkat çeker. “sokaklarda, şurada burada ilk kez gördüğümüz, yani tanımadığımız kadınlara kardeş, baci, yenge, hala, anne, nine deniyorsa; erkeklere kardeş, ağabey, dayı, amca, dede deniyorsa; bu tavır/bu yaklaşım, bir kültürün, yani başka insanları ‘öteki’ ve yabancı olarak görmeyen bir kültürün ürünü değil midir?”

Sonuç

21.yy. küreselleşmenin de etkisi ile birçok farklı kültürün bir arada yaşandığı bir yüzyıldır. Buna göç hareketleri de eklendiğinde çokkültürcülük, çokkültürlülüğün olduğu her yerde bir ihtiyaç olarak insanlığın karşısına çıkmaktadır. Birbirleriyle tanışan birçok farklı kültür ve kimliğin bir sosyal gerçeklik olarak uyum ya da asimilasyon süreçleriyle karşı karşıya kalması, kültürel duyarlılık ve yetkinlik adına birçok akademik disiplini ve sosyal mesleği gerek teori gerek uygulama boyutuyla bu alana yöneltmiştir.

Kültürel çeşitliliğin ve farklılığın üzerine konuşacak kişi, entelektüel, kurum veya hizmet üretecek mesleklerin bu konuda nerede durup söylemini neyin üstüne bina ettiği, sunduğu hizmetten daha kritiktir. Çünkü hizmetler, profesyonellerin geliştirdiği ve özümlediği bakış açısıyla doğrudan ilgili olup bu doğrultuda şekillenmekte ve çeşitlenmektedir. Bu bağlamda metinde

verilen farklı yaklaşımlar ortaya çıkarmaktadır ki; küreselleşen dünyada çokkültürlülüğün fırsat ve imkân dönüşmesi de risk ya da tehlide dönüşmesi de mümkündür. Çokkültürlülük ve ondan doğacak çokkültürcü anlayışa doğrudan risk olarak bakmak ve tanımlamak doğru olmayacağı gibi, doğrudan fırsat olarak nitelendirmek de doğru olmayacaktır. Günümüzde gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde kültürel çeşitliliğin olduğu gerçeği bilinir ve kabul edilirse, insan hakları temelinde plan, program, proje ve politika üretmek, meslek elemanlarını yetiştirmek ve bu doğrultuda hedef kitlenin ihtiyaçlarını bilmek ve cevap vermek kolaylaşacaktır.

Çokkültürcülüğü postmodernizm sonrası farklılıkların okunması, tanınması ve tanıtılması adına bir fırsat olarak görenlerin aksine ülkenin beka meselesine dokunan bir kavram olarak görenler de mevcuttur. Dolayısıyla kavrama yüklenen anlam ne ise karşılığında beklenen fayda veya tehdidin, risk veya fırsatın o oranda değiştiği görülmektedir. O nedenle farklılıkların fark edilmesi, tanınması ve farkındalığın oluşmasının toplumda olumlu ya da olumsuz karşılığı görülebilecek sosyal çıktılar vereceği aşikârdır. Bu bağlamda özellikle kültürel çeşitliliğin olduğu toplumlarda farklılıklar üzerine mutabık kalınan ve sosyal dışlanmalardan uzak pozitif anlayış, çokkültürcülüğün ortak zeminini oluşturacak ve yapılacak kavramsallaştırma ve tanımlar da daha kapsayıcı ve daha bütünleştirici bir nitelik taşıyacaktır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlardan biri de şudur. Her toplum için çokkültürlü olmak mümkündür ancak her bireyin (hatta bir bütün olarak toplumun) çokkültürcü olduğunu söylemek zordur. Literatürdeki çokkültürlü (multicultural), çokkültürlülük (multiculturality), çokkültürcü (multiculturalist), çokkültürcülük (multiculturalizm) kavramlarının içerikleri arasındaki farklardan, bilgi, amaç, uygulama fırsat, imkân, risk, endişe, fayda ve zararları üzerine yapılan tartışmalardan bu sonuca ulaşılmıştır. Anlaşılabileceği üzere toplumun çokkültürlü yapısal durumunu niteleyen çokkültürlülük, birden fazla kültürün aynı toplumda bir arada yaşaması ya da farklı kültürlere mensup toplulukların ortak yaşam alanını paylaşması *durumudur*, bu haliyle bir durum tespitidir. Çokkültürcülük ise bir anlayış ve yaklaşım tarzıdır; hatta kişinin toplumsal farklılıkları okurken savunduğu perspektifin ta kendisidir.

Tartışmaların savunuları sonrasında ulaşılan sonuçlardan biri de çokkültürlülüğün toplumun birlik içinde ve güçlü olmasına katkısının bazı zorunluluklara bağlı olduğudur. Bu zorunluluk, dil, din, ırk, etnik kimlik ve benzeri birçok referansın ayrıştırıcı bir unsur olmaktan çok farklılığın getirdiği zenginlikler olarak okunabilmesi ve buna göre hayata aktarılabilmesidir. İşte bu durumda çokkültürlülük, toplumsal paydaşların olduğu sosyal zemini daha güçlü kılacaktır. Yine araştırma ortaya koymaktadır ki kültürel çeşitlilik veya çokkültürlülük diye adlandırılan birçok kültürün bir arada bulunması ya da kültürlerin birbirlerine yaklaşması birçok imkân ve fırsatları, tehlike ve sıkıntıları içinde barındırmaktadır. Ancak ilk başta her ne kadar asimilasyona karşı bir alternatif olarak çıksa da yaşanan küreselleşmenin, yığınsal göçlerin, sosyal medyanın çokkültürlü yaşamı kaçınılmaz kıldığı da apaçık ortadadır. Zira geniş imkânlar sunan ve kolaylıklar sağlayan teknoloji, ulaşım ve iletişim

sayesinde McLuhan'ın deyişiiyle küçük bir köye dönüşen dünyada ve yoğun yaşanan uluslararası göçler çağında insanlar birbirine yakınlaşmakta, kültürler giderek iç içe girmektedir.

Kaynakça

- Abbasi, S. M. ve Hollman, K. W. (1991). Managing Cultural Diversity: The Challenge of the '90s, *ARMA Records Management Quarterly*, 25, 3.
- Adler, N. J. (1986). *International Dimensions of Organisational Behaviour*. 2nd Eds. Belmont, California: PWS-Kent Publishing Company.
- Aktay, Y. (2015). *Küreselleşme Çokkültürlülük Sahicilik*. 2. Baskı. İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Altaş, N. (2003). *Çokkültürlülük ve Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Altaş, N. (2005). Küreselleşmenin Dini Anlama Biçimlerine ve Din Öğretimindeki Yeni Yönelişlere Etkisi / Çokkültürlülük Kavramı Etrafında Bir Analiz. (Ed. R. Yılmaz). *Kültürel Çeşitlilik ve Din* içinde, (s. 62-98). Ankara: Sinemis Yayınları.
- Ank, M. (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Appiah, K. A. (2014). Kimlik, Sahicilik, Hayatta Kalma Çokkültürlü Toplumlar ve Toplumsal Yeniden Üretim, (Yay. Haz. A. Gutmann). *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* içinde (s. 162-176). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bassett-Jones, N. (2005). The Paradox of Diversity Management, Creativity and Innovation. *Creativity and Innovation Management*, 14, 2.
- Berry, J. W. (2011). Integration and Multiculturalism: Ways towards Social Solidarity. *Papers on Social Representations*, 20, 2.1-2.21.
- Bilgin, B. (2005). Küreselleşme, Din ve Eğitim. (Ed. R. Yılmaz). *Kültürel Çeşitlilik ve Din* içinde (s. 45-61). Ankara: Sinemis Yayınları.
- Doytcheva, M. (2009). *Çokkültürlülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durdu, Z. (2010). Küresel Siyaset ve Çokkültürcülük, *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, iii(1), 27-50

- Elron, E. (1997). Top Management Teams within Multinational Corporations; Effects of Cultural Heterogeneity. *Leadership Quarterly*, 8(4), 393-412.
- Erbaş, H. ve Coşkun, M. K. (2002). *Küreselleşme, Yerellik ve Demokrasi*. III. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara.
- Ergun, D. (2000). *Kimlikler Kısacasında Ulusal Kişilik*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Habermas, J. (2014). Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı. Amy Gutmann (Yay. Haz.). *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* içinde (s. 125-161). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hall, W. (1995). *Managing Cultures*. John Wiley & Sons Ltd, New York.
- Hambrick, D. C., Davison, S. C., Snell, S. A., Snow, C. C. (1998). When the Group Consist of Multiple Nationalities: Toward a New Understanding of the Implications. *Organisation Studies*, 19(2), 181-205.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values*. Beverly Hills, Calif.: Sage
- <http://web.inter.nl.net/users/Paul.Treanor/kultur.pdf>. Erişim Tarihi: 20.09.2017.
- Kaya, İ. (2007). Azınlıklar, Çokkültürlülük ve Mardin. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (9), 44-55.
- Kongar, E. (1997). *Küreselleşme Ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür*, https://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php, Erişim Tarihi: 23.10.2021.
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, (Çev: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lajunen, T. (2011). Çok Kültürlülük. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 1(8), 58-65.
- Malik, K. (2007). *Against Multiculturalism*. <https://newhumanist.org.uk/articles/523/against-multiculturalism> Erişim Tarihi: 21.10.2021.

- Mazrui, A. A. (2012). Küreselleşme, İslam ve Batı: Türdeşleşme ve Tahakküm Arasında, (Der. A. Coşkun), *Küreselleşme Çokkültürlülük ve İslam* içinde (s. 9-28). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Momin, A. (2012). Çoğulculuk ve Çokkültürcülük: İslami Bir Bakış Açısı. (Der. A. Coşkun), *Küreselleşme Çokkültürlülük ve İslam* içinde (s. 29-71). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2011). Çokkültürcülük: Kolonyalist Mirasın Emperyalist Kullanımı. *Yeniçağ Gazetesi* (6.10.2011). <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/mobi/-370348h.htm>, Erişim Tarihi: 23.10.2021.
- Özgür, Ö. (2009). Çokkültürcü Sosyal Hizmet Uygulamalarına Eleştirel Bir Bakış: Londra'dan Bir Örnek (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, Bilge Tanrıseven (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Potter, W. J. (1996). *An Analysis of Thinking and Research about Qualitative Methods*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Singh, V. (2002). *Managing Diversity For Strategic Advantage: Report for the Council for Excellence in Management and Leadership*, Published By: Council for Excellence in Management and Leadership.
- Şan, M. K. (2005). Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme, *Milel ve Nihal*, 3 (1-2), 67-114.
- Şan, M. K. ve Haşlak, İ. (2012). Asimilasyon İle Çokkültürlülük Arasında Amerikan Anaakımını Yeniden Düşünmek. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 29-53.
- Taylor, C. (2014). Tanınma Politikası. (Yay. Haz. A. Gutmann). *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* içinde (s. 46-93). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Thomas, D.C. (1999). Cultural Diversity and Work Group Effectiveness: An Experimental Study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(2), 242-263.
- Touraine, A. (1998). Birlikte Yaşayabilecek miyiz, (Çev. K. Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Tozlu, N. (2005). Eğitim, Demokrasi, Toplum. Adem SOLAK (Ed.), 21. Yüzyılda Sosyoloji ve Eğitim / Küreselleşme ve Toplum içinde (s. 131-166). İstanbul: Hegem Yayınları.
- Vatandaş, C. (2002). *Çok Kültürlülük*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Vurucu, İ. (2011). *Anayasal Vatandaşlık ve Çok Kültürlülük*, <https://21yyte.org/tr/merkezler/anayasal-vatandaslik-ve-cok-kulturluluk>, Erişim Tarihi: 23.10.2021.
- White, R. D. (1999). Managing the Diverse Organization: The Imperative for a New multicultural Paradigm, *Public Administration & Management: An Interactive Journal*, 4(4), 469- 493.
- Yank, C. (2012). Dünyadaki Çokkültürlülük Tartışmaları Bağlamında Türkiye’de Çokkültürlülük Eleştirel Bakış (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.
- Yıldız, R. (2018). *Sosyal Felsefeden Sosyolojiye*. İstanbul: Kitabî Yayınları.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Sabev Yayınları.
- Young, I. M. (1999). İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde. (Haz. S. Benhabib). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* içinde (s. 174-196). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

Extended Abstract

The society as a whole, contains differences in terms of gender, religion, knowledge, status, culture, etc., rather than. Differences enrich social integrity with cohesion and / or acceptance. Yet, these differences sometimes may not be adopted by society members and do not reflect on social relations. Differences have come to the forefront as the main factor that is glorified in some times and places, and as something that marginalizes and separates individuals in some times and places. It has been discussed in social sciences why differences are accepted or rejected by some time, place and groups, and many discourses have been developed on it. It is seen that most of these discourses concentrate on 'culture'. Culture creates a system of values in itself for the individual. In this system of values, the basic value that has meaning for the individual is the 'self'. For this reason, the existence of an individual who has moved away from his/her own cultural system or who has been compelled will now be controversial. Social work which aims at the well-being of people is a discipline that struggles with this existence problem. At this point, multiculturalism comes into play.

It is told through American ethnic diversity that multiculturalism approaches emerged in the mid-1960s as an attitude against the hegemony of assimilation or monoculturalism approaches. The effects of the Anglo-conformity model and the assimilation process continued from the founding of the United States to the beginning of the twentieth century. Different discussions started with the melting pot theory and a new era began. With this melting pot, it was expected that a single culture would be formed by melting the immigrants in the American pot, but the expected result from the assimilation theories was not as desired. Thereupon, social scientists who made statements about cultural pluralism against assimilation practices, created a discourse that allowed the transition to multiculturalism theories. Numerous thinkers have presented pluralistic theories about identities. The main idea of the cultural pluralism approach is to create a country where differences will not lead the country to chaos and different groups will live in harmony without conflict with others. Thus, multiculturalism has become a powerful movement that aims to ensure that differences are preserved under equal conditions in a country that hosts different cultures.

Libertarian tradition and communitarian tradition are in competition in multiculturalism debates. There are many types of the good life in the liberal tradition, and they are incomparable in terms of value but are valued in a different way. It is essential that different identities make their voices heard, fundamental rights and freedoms are guaranteed, and diversity is perceived as a wealth rather than a destructive situation. In the communitarian approach, it is essential that the cultural differences that occur in life practices are recognized at the political level and accepted equally respectable. In other words, pluralism is the recognition of cultural identities.

Multiculturalism takes a stance against monoculturalism which accepts a single culture and ignores other cultures. It is a doctrine that argues that the peaceful coexistence of individuals is possible with a multicultural society, not a monocultural one; a policy that affirms the multicultural nature of society; it is a theory and a movement that advocates multiculturalism. It refers to the political and social philosophy based on the positive and normative response to the reality of cultural diversity. The basis of these policies is the new political concept named citizenship that emerged with the French Revolution which is used against classifications such as religion, language, race and gender. In this context, there is a relationship between multiculturalism and constitutional citizenship. There are those who evaluate it in terms of individual or identity and political or constitutional citizenship. Those who adopt the movement and its supporters are called multiculturalists.

It is noteworthy that multiculturalism which has become much more talked about today, is not understood by the general public and is even met with anger, and is mostly accepted among intellectuals. Advocates of multiculturalism argue that cultural diversity policies will respond to growing needs and demands for recognition. They argue that the situation that will cause these policies the most trouble is the egalitarian objections from the

social base. The study also evaluates multiculturalism discussions in the dilemma of opportunity and risk, taking into account the effects of globalization.

This study, which evaluates the theses of those who see multiculturalism as an opportunity to understand, recognize and promote postmodern differences, and those who see it as a concept that touches the survival of the country, basically reaches the following conclusion. Whatever the meaning attributed to the concept, the expected risk or opportunity, anxiety and hope, threat or opportunity changes accordingly. In this context, a positive understanding in which differences are agreed upon and away from social exclusion will form the common ground of multiculturalism especially in societies with cultural diversity. In addition, the conceptualization and definitions to be made will have a more inclusive and integrative quality. It seems possible only with this positive understanding to accept a multicultural structure where the different one is embraced rather than marginalized, and where differences are lived together, as cultural richness and opportunity. However, the study reveals that it is not possible and easy for minds to adopt a positive understanding and for different cultures to live together as it is. For this reason, it is not sufficient but necessary to take strong measures against risks such as increasing hostility between all groups in the society and turning to repressive policies. Because, thanks to technology, transportation and communication that offer wide opportunities and convenience, as McLuhan said, in the world that has turned into a small village and in the age of intense international migration, people are getting closer to each other and cultures are increasingly intertwined. Despite its risks, it is obvious that globalization, mass migration and social media make multicultural life inevitable.